

UN JETON INEDIT DESCOPERIT LA ORĂȘTIE

Ioan Alexandru Bărbat

Modul de funcționare a sistemele economice existente pe plan local după a doua jumătate a secolului al XIX-lea în Transilvania sunt puțin cunoscute. În acest context trebuie precizat și caracterul prezentului studiu, axat pe publicarea unei piese din interiorul unei științe puternic înrudite cu domeniul numismaticii, exonomia. Pentru a fi mai exact, este vorba de o categorie aparte de piese ce sunt cunoscute în limbajul de specialitate drept jetoane.

Jetonul pe care îl prezentăm rândurile ce urmează a fost descoperit în urmă cu 11 ani la Orăștie, pe str. Gh. Doja¹ (fig. 1).

Descrierea jetonului.

Valoarea: 50, diam. 23,6 mm, 2,23 g.

AV: Este marcată valoarea 50

RV: Sus în semicerc [RU]DOLF. KAESS.

La mijloc-motiv vegetal (crin stilizat?), iar jos, tot în semicerc - BROOS (Orăștie).

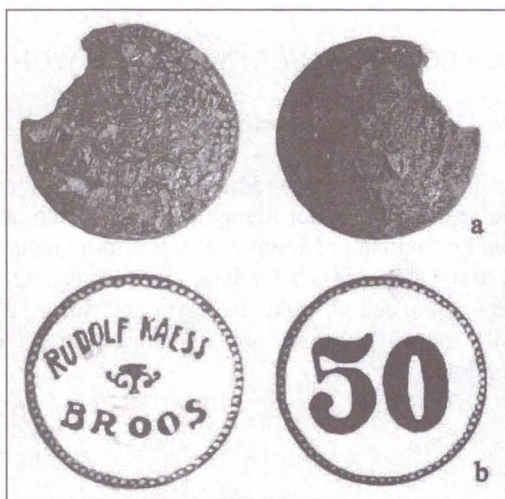

Fig. 1

Jetonul descoperit este fragmentar, de pe reversul lui lipsind astăzi prima literă a prenumelui și aproximativ jumătate din a doua. Cu toate acestea, am reîntregit relativ ușor legenda emitentului, era vorba despre Rudolf Kaess.

¹ Jetonul a fost recuperat de către d-nul prof. Ioan Bărbat, în urma unor lucrări agricole, oferindu-l spre publicare. Cu acest prilej, îi aducem din nou mulțumirile noastre.

Materialul din care a fost confecționată piesa este, după toate aparențele, zinc peste care s-a turnat un strat subțire de argint. La o analiză mai atentă se poate observa faptul că tehnologia de batere a acestei piese este net inferioară monedelor, pentru cazul jetonului de față. Legenda jetonului este însoțită de reprezentarea unui crin schematizat².

Asemănătoare unei monede, jetonul avea în epocă o denumire pentru a desemna valoarea monetară înscrisă pe reversul acestuia (50), din păcate nu o cunoaștem. Cert este că acest gen de piese indiferent de perioadă aveau o putere circulatorie izolată, în special în cadrul instituției emitente³. Jetoanele aveau rolul de a substitui moneda oficială în anumite cazuri, deși cursul lor nu era unul tocmai legal, avantajând în special patronul instituției sau întreprinderii care emitea aceste piese metalice⁴.

Singurul industriaș din Orăștie care mai oferea, pe lângă moneda austro-ungară, jetoane drept plată a fost Friedrich Schulleri. Acesta și-a desfășurat activitatea economică în aceeași perioadă cu R. Kaess, adică, după a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Din catalogul jetoanelor românești editat de Erwin Schäffer, jetoanele ce figurează la numărul 544, aparțin întreprinzătorului Friedrich Schulleri⁵.

Izvoare istorice despre Rudolf Kaess. Informația istorică despre industriașul orăștian de etnie săsească, R. Kaess este încă destul de săracă până la acest moment, din bibliografia mai veche informațiile sunt destul de lapidare. În schimb, semnalăm faptul că presa locală de la finalul secolului al XIX-lea și de la începutul celui următor îi acordă în câteva rânduri atenția. Nu de puține ori îl vedem în postura de a-și face reclamă la produsele pe care le distribuia sau pe care dorea să le achiziționeze pe piața locală, în ziarele existente la acea vreme în Orăștie⁶.

A doua jumătate a secolului al XIX-lea corespunde, pe meleagurile orăștiene, cu afirmarea primelor întreprinderi locale, așa cum este cazul unităților economice deținute la acea vreme de R. Kaess, ce constau în o fabrică de gips și o moară cu aburi⁷.

Nu știm în ce măsură moara cu aburi și fabrica de gips i-au adus venituri substanțiale, dar spre finalul secolului al XIX-lea îl găsim trecut printre membrii deponenți la banca săsească Vorschussverein din Orăștie, mai precis în perioada 23 iulie 1891- 1 ianuarie 1899⁸.

---

² Pentru simboluri heraldice a se vedea lucrarea lui Báró Nyáry Albert, *A heraldika vezérfonala*, Budapest, 1886, V. Tábla/39.

³ Puteau să fie cumpărate bunuri numai de la instituția care îi oferea salariatului acest tip de „monedă”, astfel banii se întorceau din nou în interiorul instituției în favoarea proprietarului acesteia.

⁴ M. Jar, *Multiplele fețe ale jetoanelor*, în *Colecționarul Român*, nr. 7, 2006, p. 12-13.

⁵ E. Schäffer, *Jetoane, Rumänien-Romania, Wertmarken und Zeichen, Semne valorice și mărci*, Ed. Corvin, Deva, 2003, p. 279-280.

⁶ Este vorba în special despre ziarele „Revista Orăștiei”, „Bunul Econom” și „Libertatea”.

⁷ *Revista Orăștiei*, nr. 35, 1896, p. 151; I. Iliescu, T. Istrate, *Orăștie 750 de ani*, p. 108; A. E. Dörner, V. Ionaș, I. Lazăr, M. Căstăian, *Orăștie 775*, Ed. Omnia, Deva, 1999, p. 71.

⁸ Direcția Județeană a Arhivelor Naționale Hunedoara, Filiala Deva, *Fond Banca Vorschussverein Orăștie*, nr. 23, *Registru de conturi pentru membrii 1879-1896*, f. 469.

Spre finalul secolului al XIX-lea îl întâlnim pe R. Kaess în câteva reclame publicate de gazetarii „Revistei Orăștiei”, pe ultima pagină a ziarului, în spațiul editorial dedicat reclamelor întreprinzătorilor particulari. Este foarte interesant mesajul de întâmpinare ale acestor anunțuri în presă, din care spicuim următoarea frază: „Prima moară de aburi în Orăștie”, în continuare anunțul din ziarul „Revista Orăștiei” face precizări cu privire la prețul sacilor cu făină. Sacii, de două categorii (mici și mari), erau grațiuți la cumpărarea făinii, iar ca o bonificație, se puteau răscumpăra de la unitatea care îi distribuia⁹ (fig. 2).

Un alt anunț oferit de data aceasta bilingv, atât în limba română cât și în cea germană, menționa faptul că primește oferte de cărbuni de piatră¹⁰ (fig. 3). Această informare probabil a fost efectuată în condițiile în care, deținând o moară cu aburi și ulterior un stabiliment pentru producerea curentului electric, funcționarea acestora, se baza pe brichetele de cărbune.

Legat de aceste anunțuri din presa locală, este interesant că numai în „Revista Orăștiei”, întâlnim câteva aspecte legate de morărit. Reclamele date de R. Kaess, întăresc încă o dată ideea conform căreia, el a fost primul orăștian care a deținut o moară, ce funcționa pe baza forței motrice a aburului. Iar în ziarul „Libertatea”, se rezumă a da o înștiințare privind ofertele pe care le-ar putea primi din partea celor care doresc să vândă brichete de cărbune¹¹.

Alte informații despre zona în care era amplasată moara burghezului orăștian, le aflăm dintr-un anunț în ziarul „Libertatea”. Articolul precizează, că în urma unei ședințe a comunității orășenești, s-a hotărât ridicarea unui pod în zona morii lui R. Kaess¹². Pe teritoriul de azi al municipiului Orăștie, putem presupune că moara lui R. Kaess se afla în zona cartierului Zăvoi lângă Canalul Morii, din informațiile cu caracter oral care circulă în zonă.

O etapă importantă în activitatea economică desfășurată de întreprinzătorul de etnie săsească, este legată de înființarea unui stabiliment pentru producerea energiei electrice și contractul pe care îl încheie acesta cu Banca „Ardeleana” din localitate, privind distribuția energiei electrice¹³. Situația are o conotație istorică importantă în condițiile în care la începutul secolului al XX-lea majoritatea localităților din Transilvania și România erau neelectrificate, iar unitățile economice care beneficiau de această facilitate erau puține.

⁹ Revista Orăștiei, nr. 36, 1895, p. 4; Revista Orăștiei, nr. 44, 1895, p. 4; Revista Orăștiei, nr. 45, 1895, p. 4; Revista Orăștiei, nr. 47, 1895, p. 4; Revista Orăștiei, nr. 48, 1895, p. 4; Revista Orăștiei, nr. 49, 1895, p. 4; Revista Orăștiei, nr. 51, 1895, p. 4; Revista Orăștiei, nr. 52, 1896, p. 4; Revista Orăștiei, nr. 1, 1896, p. 4; Revista Orăștiei, nr. 3, 1896, p. 12; Revista Orăștiei, nr. 22, 1896, p. 98; Revista Orăștiei, nr. 26, 1896, p. 114;

¹⁰ Libertatea, nr. 17, 1902, p. 4.

¹¹ Datele privind anunțurile oferite în presa de la Orăștie de la sfârșitul secolului al XIX-lea și de la începutul celui următor de către R. Kaess, au fost obținute pe baza organelor de presă avute la îndemână „Revista Orăștiei” (1895-1898) și „Libertatea” (1902-1904).

¹² Libertatea, nr. 28, 1902, p. 3.

¹³ I. Frățilă, N. Wardeger, M. Cerghedeau, Șt. Marinescu, V. Ionaș, M. Andrișoiu, Îndrumător în Arhivele Statului Hunedoara, București, 1972, p. 71.

Un anunț interesant din ziarul „Libertatea” amintește că George Oprean, funcționar la Banca „Ardeleana”, și-a achiziționat o mașină de împlătit electrică. Acest utilaj funcționa cu ajutorul firului tras de la stabilimentul electric deținut de R. Kaess. Tot aici se precizează că s-a tras firul de la stabilimentul electric până în satul Căstău, astfel, mașina domnului G. Oprean putea funcționa și în această locație¹⁴.

Principalul organ de presă din Orăștie de la finalul secolului al XIX-lea și de la începutul secolului al XX-lea, care se axa pe probleme economice, era ziarul „Bunul Econom”. Din numerele pe care le-am avut la dispoziție, am obținut informații prețioase legate de întreprinderea burghezului orăștian.

Primele detalii despre finanțarea stabilimentului electric al lui R. Kaess și a morii sale, ne sunt oferite de raportul efectuat de Banca „Ardeleana” și dat publicității în anul 1901, în prima parte a lunii iunie. Contul curent a crescut, iar Banca „Ardeleana” se oferă să finanțeze cele două întreprinderi ale sasului orăștian, pe o perioadă de 30 de ani¹⁵.

La data de 12 ianuarie 1902 suntem informați cu privire la înlocuirea vechii mașini ce producea electricitate, în decurs de o săptămână, cu una nouă, acest lucru efectuându-se de către Banca „Ardeleana” și R. Kaess din localitate. Noua mașină achiziționată era de două ori mai performantă ca cea de dinainte în producția de energie electrică. Tot din acest anunț aflăm, că datorită numărului mare de instalații electrice ce s-au legat la stabilimentul lui R. Kaess, vechea mașină pentru produs electricitate nu mai era compatibilă¹⁶.

Alt articol interesant apărut la o lună de zile după cel ce anunța instalarea noii mașini de produs electricitate, ne oferă o serie de detalii legate de impactul pozitiv pe care la avut pornirea noi instalații electrice, asupra celor care se foloseau de întreprinderea electrică. În același material ne sunt oferite date tehnice legate de modul de funcționare și capacitatea mașinii electrice¹⁷.

Numărul 9 al gazetei economice orăștiene, din 1902, cuprinde „Raportul Direcțiunii” al Băncii „Ardeleana”, pe anul 1901, unde găsim noi date despre contractul încheiat între bancă și industriașul orăștian de națiune săsească.

Suma la care s-au ridicat investițiile în întreprinderea electrică este mai mare cu 75.670,06 coroane. În același raport este justificată suma, prin faptul că, într-un timp scurt, contractul dintre cele două părți (Banca „Ardeleana” și R. Kaess) fiind încheiat abia la 31 august 1901, s-a reușit obținerea unui profit de 7,7% după primul an de gestiune¹⁸.

Din contul bilanșului aflăm că Banca „Ardeleana” avea active în valoare de 235.398 coroane și 85 fileri, la întreprinderea electrică ce aparținea lui R. Kaess. La rubrica dedicată conturilor profiturilor și pierderilor, suntem informați că au fost obținute profituri din întreprinderea electrică în sumă de 15.634 coroane și 62 fileri¹⁹.

¹⁴ Libertatea, nr. 31, 1902, p. 3.

¹⁵ Bunul Econom, nr. 23, 1901, p. 6.

¹⁶ Bunul Econom, nr. 1, 1902, p. 7.

¹⁷ Bunul Econom, nr. 6, 1902, p. 6.

¹⁸ Bunul Econom, nr. 9, 1902, p. 6.

¹⁹ Bunul Econom, nr. 9, 1902, p. 7.

În al XVII-lea an de gestiune al Băncii „Ardeleana”, din raportul direcţiunii pe anul 1902, aflăm că, din împrumuturile acordate de instituţia bancară, 54.802,07 coroane s-au îndreptat către proprietarul stabilimentului electric, R. Kaess. Acesta, în urma investiţiei efectuate de către bancă, a achiziţionat o nouă maşină pentru produs electricitate. În acelaşi raport se mai spune că la data de 31 august 1902, profiturile depăşesc 7%, iar instituţia bancară crede că vor creşte odată cu furnizarea unor noi sume de bani de către întreprinzătorul R. Kaess şi cu ocazia legării altor persoane la stabilimentul său electric²⁰.

La contul bilanţului, se arată că Banca „Ardeleana” deţine active în valoare de 290.200 coroane şi 92 fileri la întreprinderea patronată de R. Kaess. În privinţa profiturilor realizate de pe urma stabilimentului său electric de către bancă, a reieşit că sunt în valoare de 19.152 coroane şi 02 fileri²¹.

Raportul public al Băncii „Ardeleana” pentru anii 1901 şi 1902 ne-a permis culegerea unor noi informaţii despre contractul încheiat între Bancă şi proprietarul R. Kaess. Analizând sub raport economic cifrele, observăm că încă de la 1901, tranzacţia efectuată între Banca „Ardeleana” şi R. Kaess a fost una profitabilă, cel puţin reprezentanţii Băncii „Ardeleana” erau mulţumiţi de sumele care intrau în conturile acesteia, în urma finanţărilor efectuate la stabilimentul electric.

Unităţi economice contemporane. Vechile bresle şi manufacturi vor fi înlocuite treptat şi concurate cu succes de întreprinderile care vor folosi ca mână de lucru masele de populaţie, angajate în procesul de producţie. Odată cu a doua jumătate a secolului al XIX-lea, pentru oraşul Orăştie, putem vorbi de începutul procesului de industrializare, proces ce s-a făcut remarcat prin apariţia şi dezvoltarea unor întreprinderi de mici dimensiuni, dar care au angrenat o parte din populaţia oraşului. În rândurile care urmează îi vom aminti pe cei mai reprezentativi etnici saşi, contemporani cu R. Kaess, care patronau la rândul lor unităţi economice pe teritoriul oraşului Orăştie.

Friedrich Schulleri deţinea din anul 1864 o fabrică de spirt, a cărui cifră de afaceri era ridicată, dacă ţinem cont că produsele erau solicitate şi în afara Transilvaniei²². Puţin mai târziu, în 1880, i-a fiinţă „Săpuneria şi lumânăria Mihail Breckner”²³. Friedrich Wagner era proprietarul unei fabrici de cărămidă şi sticlă din anul 1889, ce se va extinde ulterior²⁴. O altă fabrică de cărămidă se deschide în 1898 şi aparţinea lui Robert Fraenk²⁵.

Toate aceste unităţi economice vor evolua la finalul secolului al XIX-lea şi la începutul secolului al XX-lea. Ceea ce ştim până la această oră, indiferent de

²⁰ Bunul Econom, nr. 7, 1903, p. 6.

²¹ Direcţia Judeţeană a Arhivelor Naţionale Hunedoara, Filiala Deva, Fond Primăria Oraşului Orăştie, Dos. Nr. 14, Raportul Anual şi Încheierea Compturilor pe al XVII-lea an de gestiune, 1902, Orăştie 1903 (Institutul de credit “Ardeleana”); Bunul Econom, nr. 7, 1903, p. 7.

²² I. Iliescu, T. Istrate, op. cit., p. 97, 108.

²³ Ibidem, p. 97.

²⁴ Ibidem, p. 98, 108.

²⁵ Ibidem, p. 98.

soarta lor economică ulterioară, după primii ani ai secolului la XX-lea, este că au dat „startul industrializării” în zona Orăștiei.

Sacii se primesc îndrept numai în stare bună!

Prima moară de aburi în Orăștie
a lui
Rudolf Kaess. 7—48

(224)

Recomandă onoratului public și cu deosebire
comercianților din provincie spre vânzare:

Făină de pâine și aluaturi

În totdeauna **proaspătă, excelentă și eficientă** în saci și
produsă exclusiv din grân de Tisa cu prețurile mai jos indicate.

1 sac à 75 Kl.	9.30	9.15	8.62	8.10	7.65	7.35	6.90	6.60	5.70
Numărul:	Gries	0	1	2	3	4	5	6	7
1 sac à 25 Kl.	3.48	3.18	3.—	2.83	2.68	2.58	2.43	2.33	2.03

Sacii cei mari se rescumpără cu 20 cr. cei mici cu 12 cr.

Făina se vinde în sac de 25 și 75 kilo.

La vânzare, sacii se dau gratis!

Fig. 2

Steinkohlen-Offerte
nimmt entgegen
RUDOLF KAESS
BROOS.

Offerte de cărbuni
de peatră, primește
RUDOLF KAESS
ORĂȘTIE.

Fig. 3

ENDECKT EINEN NEUEN TOKEN ZU ORĂȘTIE

Zusammenfassung

In dieser kurzen Studie haben wir vorgeschlagen, eine Präsentation, der ein Stück der Wissenschaft im Zusammenhang mit der Numismatik, vorbringt Exonumia. Token Gegenstand dieser Studie ausgestellt wie die Legende zeigt wurde die Entwickler Rudolf Kaess und Wert von 50. Das Token, bis zu diesem Punkt ist einzigartig.

Die Lokale Presse „Revista Orăștiei”, „Libertatea” und „Bunul Econom” zeigen der Entwickler von Sächsisen Abstand, wird indem präsentiert am Ende des XIX Jahrhunderts und dem Beginn der nächsten.